

Відповідно, в людському суспільстві крім комунікативної, мова виконує й функцію відображення дійсності, формування категорій мислення і свідомості. Л. Виготський доводить, що завдяки культурним знакам (зокрема знакам конкретної мови) людина формує свій внутрішній світ, основними одиницями якого стають значення, певні узагальнення та когнітивні елементи свідомості, і емоційні компоненти [1]. Т. М. Николаєва серед трьох видів стереотипів у мовленнєвій поведінці людини крім мовного і комунікативного виділяє ментальний стереотип, що розуміється як певні настанови і звичні реакції, поміщені в мовну або немовну форму індивіда [7, с. 113]. Якщо такі стереотипи домінують, у певних ситуаціях вони характеризують усю лінгвокультурну спільноту. Так, для кожної культури ustaliliся певні ключові поняття, виражені словесно, як, наприклад, для українців, росіян, караїмів – гостинність, для німців – порядок, точність.

Отже, культура живе і розвивається в мовній оболонці, а мова є важливою складовою культури та умовою існування, фактором формування культурного коду певної етнічної спільноти.

Серед інститутів, які виховують в душі народних (національних) традицій чільне місце (37,6%) займає родина, 28,5% – національні товариства, 13,6% – засоби масової інформації. Школи та навчальні заклади вихованню приділяють не належну увагу (відповідно 5,4% та 6,3%).

Але серед респондентів неоднозначна думка щодо ролі соціальних інститутів у вихованні. Так віддають перевагу родинному вихованню вірмени (100%), молдовани (60,0%), болгар (50,0%), німці (86,3%), євреї (83,3%), караїми (60,0%) – національно-культурним товариствам. Українці вважають, що в цьому душі виховують, в основному, школи (12,8%) та навчальні заклади (13,9%).

Отже, завдання всіх рівнів сучасної освіти полягає в активізації мовної домінанти. Маємо докласти зусиль утримати мовну освіту на належному рівні. Потрібні ефективні програми творчого, методологічного забезпечення мовної освіти. Зрештою, суспільство майбутнього буде суспільством знань, у тому числі – мовних. Є надія, що соціолінгвістика вступає в нову еру свого розвитку, тепер ми чекаємо спільних результатів дослідження лінгвістики, соціології та антропології.

Література:

1. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М. : Изд-во Смысл, 2005. – 1136 с.
2. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт // Сер. Языковеды мира. – М. : Прогресс, 1985. – 448 с.
4. Драгоманов М. П. Доповідь Михайла Драгоманова на літературному конгресі в Парижі (1878) // Українська мова, 2002. – №1. – С. 78–101.
5. Макеев С. А. Социальные идентификации идентичности / С. А. Макеев, С. Н. Оксамитная, Е. В. Швачко. – Киев : Институт социологии НАН Украины, 1996. – 185 с.
6. Маслова В. А. Текст и отраженная в нем культура народа / В. А. Маслова // Язык и культура. – К. : Полиавт, 1992. – С. 82.
7. Николаева Т. М. Речевые, коммуникативные и ментальные стереотипы: социолінгвістическая дистрибуция / Т. М. Николаева // Язык как средство трансляции культуры. – М. : Наука, 2000. – С. 112–131.
8. Швейцер А. Д. Современная социолінгвістика. Теория, проблемы, методы / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1977. – 135 с.

УДК 811.161.2'371.623: 811.161.2'373.611

О. І. Мізіна,

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ СКЛАДНОНУЛЬСУФІКСАЛЬНИХ АД'ЄКТИВІВ З ДРУГИМ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ НА ОЗНАЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЮДИНИ

У статті окреслено дериваційні, структурно-семантичні й функціонально-стильові можливості узуальних та індивідуально-авторських ад'єктивних композитів з матеріально не вираженим суфіксом, утворених на базі прикметниково-іменникового словосполучення з другим соматичним компонентом, що означають людину за внутрішніми характеристиками. З'ясовано їх місце, роль та сфери функціонування в сучасній українській мові.

Ключові слова: нульовий суфікс, формант, узуальний дериват, ІАН (індивідуально-авторський новотвір), ад'єктивний складнонультсуфіксальний композит, соматичне поняття, мотивований, напівмотивований, немотивований дериват.

THE STRUCTURAL-SEMANTIC AND FUNCTIONAL-STYLISH PECULIARITIES OF COMPOSITE NOUGHT-SUFFIX ADJECTIVES WITH SOMATIC SECOND CONSTITUENTS – INNER PERSON CHARACTERISTICS DENOTATIONS

The article brings to the all-embracing analysis of structural-semantic as well as functional-stylish peculiarities of composite nought-suffix adjective units with non-realized suffix, signifying person according to certain inner characteristics. It was logically qualified the adjective composites have been being motivated by attributive word-combination on the «adjective + noun» syntagma base, the first, adjective, component of which explicates the non-color semantics, whilst the second, substantive, one marks the «somatic notion» seme. These derivatives integrate the motivated, semi-motivated, and non-motivated composites, denominating corporal features of the man (strength, hardness), ability «to be attentive, take notice of everything, react upon events quickly», etc. They also designate a person in correspondence to the outer state, temper, age peculiarities, nationality, occupation, expound efferent resources (vivacity, liveliness), attitude to others, knowledge, intellectual capacity, deportment, pointing to the negative valuation. This type of units likewise elicits pecuniary status, «inability to envisage, reckon on correctly», possibility to get under one's influence, psychological features, etc. The given investigation proved the thesis the derivatives thoroughly reveal demeanor, actions, and mettle in general to make a felicitous description of a person. The individual-author neologisms (IAN) partly correlate with simple morphological adjectives; one of its components undergoes the de-semantic process, therefore its basis is being formed by word-combination, transgressing the semantic concord principle. The nought-suffix adjective composites can be characterized as semantic dissimilar units, despite of the fact they have equal functional potential to realize their direct and metaphorical meanings. The majority of IAN makes the distribution with nouns – abstract denominations and names of plants / their fruits, totalities of trees, nature phenomena, seasons of the year, times of the day, fire, astronomic objects, territories, cities, premises / their parts, means of transportation, sound notions, etc. It represents the new, metaphorical, meaning of inanimate «reanimating», broadening the semantic nuances spectrum and enriching the epithets repertoire.

Key words: *nought-suffix, formant, usual derivative, IAN (individual-author neologism), composite nought-suffix adjective, somatic notion, motivated, semi-motivated, non-motivated derivative.*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА СЛОЖНО-НУЛЬСУФИКСАЛЬНЫХ АДЪЕКТИВОВ СО ВТОРЫМ СОМАТИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ ДЛЯ ОБОЗНАЧЕНИЯ ВНУТРЕННЕЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЧЕЛОВЕКА

В статье очерчены деривационные, структурно-семантические и функционально-стилевые возможности узуальных и индивидуально-авторских адъективных композитов с материально не выраженным суффиксом, образованных на базе адъективно-субстантивного словосочетания со вторым соматическим компонентом, которые обозначают внутренние характеристики человека. Выяснено их место, роль и сферы функционирования в современном украинском языке.

Ключевые слова: *нулевой суффикс, формант, узуальный дериват, ИАН (индивидуально-авторский неологизм), адъективный сложнонульсуффиксальный композит, соматическое понятие, мотивированный, полумотивированный, немотивированный дериват.*

Серед структурно-семантичних типів композитів з матеріально не вираженим суфіксом досить продуктивним як в узусі, так і серед ІАН є утворення з першим прикметниковим та другим іменниковим компонентом утворені шляхом основокладання зі сполучною голосною (інтерфіксом) та нульовим суфіксом на базі словосполучення, що має в основі: 1) семантику кольору, СЗ «ознака за кольором того, що названо мотивуючим іменником»; 2) іншу семантику (окрім колірної), СЗ «ознака за властивостями того, що названо мотивуючим іменником». Утворення такого типу мають один опорний компонент, в якому конкретизується значення усього композита, а другий зазвичай стоїть у постпозиції, несучи більш узагальнену інформацію про носія першої ознаки. Найчастотнішими серед цих прикметників є композити, постпозиційним компонентом яких виступають іменники із соматичним значенням (*голова (глава), горб, копито, крило, лице (лиц), нога (нижка), око, палець, риг, рука* та ін.)

Дотепер ад'єктивні композити з матеріально не вираженим формантом досліджуваного словотвірного типу, утворені за структурою «прикметник (П) + іменник (І) + нульовий суфікс + закінчення **-ий**» взагалі, і деривати на означення зовнішньої та внутрішньої характеристики людини з першим прикметниковим компонентом та другим іменниковим компонентом з семою «соматичне поняття» зокрема, не були предметом спеціального дослідження, чим і зумовлена **актуальність обраної теми**.

Структурно-семантичні та функціонально-стильові властивості складнонульсуффіксальних ад'єктивів з першим колірним компонентом та прикметників з матеріально не вираженим суфіксом на означення зовнішньої характеристики людини розглянуто в окремих статтях [3; 4].

Мета статті – виявити активність вживання складнонульсуффіксальних ад'єктивних дериватів на означення внутрішньої характеристики людини з першим прикметниковим компонентом неколірної семантики та другим іменниковим компонентом з семою «соматичне поняття», специфіку їх функціонування у мові, дериваційні, структурно-семантичні та функціональні можливості.

Матеріалом для дослідження послужила картотека, укладена шляхом суцільної вибірки зі словника української мови (СУМ) [5] (узуальні одиниці) та словників інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складні прикметники як засіб творення традиційних та індивідуально-авторських епітетів постійно привертає увагу лінгвістів. На основі різноаспектного вивчення інновацій створено низку словників нової української лексики (Г. Віняр і Л. Шпачук, Г. Вокальчук, Ж. Колоїз, А. Нелюба), але незважаючи на те, що цій групі лексики в українському мовознавстві приділена значна увага, складнонульсуффіксальні прикметникові композити на означення характеристики людини з першим прикметниковим та другим іменниковим компонентом вивчалися тільки принагідно в контексті розгляду інших проблем. Фрагментарно вони були предметом дослідження у складі метафоричних конструкцій у роботах Т. Біленко, Н. Гаврилук, Г. Вокальчук, О. Рудь, О. Жижомі та ін. Аналізуючи композитні деривати, утворені на базі прикметниково-іменникового сполучення, в загальному масиві композитів, більшість мовознавців називає їх дериватами, що утворилися шляхом композиції основ без участі афіксів (Г. Вокальчук, О. Рудь та ін.), з огляду на формант, до складу якого входить нульовий суфікс, ці композити не вивчалися.

Виклад основного матеріалу. Застосування методу перифраз при дослідженні дериваційно-номінативних процесів в ад'єктивних складнонульсуффіксальних утвореннях дало змогу встановити синтаксичні кореляти, що визначають формальну похідність, та з'ясувати семантичну похідність, а також встановити відношення між твірними та похідним словом, між формантом та твірною основою, зокрема виділити **мотивовані, напівмотивовані та немотивовані** деривати (за методикою Н. Клименко) [2, с. 51-52]. До **мотивованих** відносимо слова, що вільно перифразуються в речення, виникають як сума значень компонентів, поєднаних у слові за певною словотвірною моделлю, схемою: **миловидий** – перифраз «той, що має миле лице, обличчя»; до **напівмотивованих** – ті, для перифразування яких потрібні додаткові слова, що не фіксуються в основі деривата, наприклад, дериват **бистроокий** має значення «із жвавими очима, з гострим швидким поглядом» [5, Т. 1, с. 183]; до **немотивованих** – лексеми, що не перифразуються співвідносними за основою словами і пояснюються виключно іншими словами: напр., **вужколюбий** не просто «той, хто має вужкий лоб», а «той, хто не може піднятися вище своїх особистих або класових інтересів; обмежений» [5, Т. 1, с. 785].

Серед **мотивованих** узуальних композитів, що означають внутрішні характеристики людини, виявлено лексеми лише однієї підгрупи: ті, що номінують фізичні властивості людини (міцність, витривалість): **міцнотілий богатир, міцноногий атлет** (фізичний стан людини поєднується з метафоричним осмисленням її здатності до руху [2, с. 186]). У індивідуально-авторському словотворі виявлено композит **косноязыкий**, що означає особу, синонімічний до деривата з матеріально вираженим суфіксом **косноязычий**: *Нація навіть не косноязыка. Нація недорікувата* (Л. Костенко).

До **напівмотивованих** узуальних складнонульсуффіксальних ад'єктивних дериватів, на означення внутрішніх характеристик людини відносимо композити, що поділяються на 4 лексико-семантичних підгрупи, в яких відбувається нарощення смислу.

1. Ад'єктиви з іменниковими основами **-окий, -зорий** (← *зір*), що, з одного боку, мають значення «той, що має жваві, бистрі або пильні, проникливі очі» [5, Т. 1, с. 183; Т. 11, с. 432], а з іншого, – номінують властивість людини «бути уважним, усе помічати, здатність швидко реагувати на події та ін.»: **бистроокий сержант, прудкоока дівчина; швидкоокий незнайомець; гостроока дівчинка** (узуальні деривати); **бистрозоре дівча** (Б. Олійник) (у значенні **бистроокий**), **пронизливооки подруги** (О. Забужко) (ІАН у значенні «той, що усе бачить»). До цієї ж підгрупи відносимо композити, що означають людину за нормативними показниками зору або його вадами, порушеннями: **близькозора людина** (у значенні

«те саме, що короткозорий»), **бистрооке дівчисько** (у значенні «той, що має гарний зір, гострозорий»), **гострозорі** по-дорозній, **короткозорий** здоровань, **куцозорий учень** (у значенні «те саме, що **короткозорий**»); **низькозорий студент**, **низькоокий** (заст.) **отець Єремія** (у значенні «той, що має поганий зір»).

2. Деривати, що означають людину за зовнішнім станом, вдачею, віковими характеристиками, можуть мати вужче значення, ніж морфологічно прості прикметники **милий**, **грізний**, **хитрий**, **хижий**, **добрий**, **жорстокий** та ін., напр.: **миловида дівчина**, **милолиці молодиці** (перифраз «той, що має миле лице, обличчя»); а **милий** має значення «1. Дуже приємний, лагідний у стосунках з людьми; хороший, симпатичний. // Який привертає увагу приємною зовнішністю, приємним виглядом. // Який викликає почуття задоволення; дуже приємний (про звуки голосу, сміху тощо). // Сповнений привітності, доброзичливості; люб'язний» [5, Т. 4, с. 720].

Композити досліджуваної лексико-семантичної групи можуть бути репрезентовані дериватами з основами, в яких спостерігаємо нейтралізацію значення частини тіла істоти та синонімію з відповідними простими ад'єктивами, зокрема **веселий**, **жорстокий**, **дебільний**, **сумний**, **добрий**, **мудрий** та ін.: **веселювидий першокласник** («← вид у значенні «те саме, що обличчя. // рідко. Вигляд, зовнішність» [5, Т. 1, с. 381]), може вживатися у значенні «з веселим обличчям» та «той, що має веселий вигляд»), те саме спостерігається в інших подібних прикметниках – **веселозубий тракторист**, **веселоокий хлопчина**, **веселооки щибетушки-дівчата** (Н. Кашук).

Співвідносяться з відповідними морфологічно простими прикметниками й ІАН, де один із компонентів десемантизується, бо в основі лежить словосполучення, побудоване з порушенням закону семантичного узгодження, таким чином актуалізується прихований образний компонент (через розузгодження до вторинного узгодження – за В. Гаком [1, с. 375]): **дебільнолобі сини** (С. Праск) (**дебільний лоб***), **сумночолі матері** (В. Сосюра) (**сумне чоло***), **дивночолоий геній** (І. Драч) (**дивне чоло***) (у значенні «дивний, чудний, незрозумілий»), **добровусий Тарас Григорович** (В. Сосюра) («**добрі вуса***»), **думночолі вони** (М. Бажан) (**думне чоло***) (у значенні «заглиблений у думки; задумливий, замислений»), **журночолі мадонни** (П. Ребро) (**журне чоло***), **похмуробровий муж** (Р. Купчинський) (**похмурі брови***) (у значенні «журний, сумний, зажурений, печальний»), **мудрооки вчені** (Н. Лівичка-Холодна), **мудроокий молодець** (Д. Павличко) (**мудрі очі***), **мудрочолоий Тарас** (О. Ундір) (**мудре чоло***) (у значенні «мудрий, розумний, досвідчений»), **соннокосі бранки** (Б. Рубчак) (**сонні коси***) (у значенні «спокойний, нерухомий»), **суворовусий дядько** (В. Сосюра) (**суворі вуса***), **суворосерді друзі** (С. Гординський) (**суворе серце***), **таємновія дівчина** (А. Таран) (**таємні ві***) (у значенні «сповнена таємниць; загадкова, оповита таємницею»), **тихоока натура** (В. Барка) (**тихі очі***), **хижоволоса Медея** (М. Кіановська) (**хиже волосся***), **хуткорука вона** (М. Семенко) (**хуткі руки***) (синонімічний до узуального **сторукий** у значенні «хуткий, тобто той, який може багато зробити, устигнути» [5, Т. 9, с. 738]).

3. Деривати, що означають рухові можливості людини (жвавість, рухливість): **бистроногий хлопчик**, **прудконогий Ахілл**, **швидконога дівтора**, **легконогий атлет**, **стрімголова малеча** корелюють із співвідносними морфологічно простими ад'єктивами **бистрий**, **пруткий**, **швидкий**, **стрімкий**. Композити цієї лексико-семантичної підгрупи, сполучаючись з іменниками абстрактної семантики, можуть набувати образного значення, напр.: **Втекло десь щастя бистроноге** (С. Гординський). Рухові можливості істоти також означає індивідуально-авторський композит **легкостопий**, що в поетичному мовленні переходить у розряд **немотивованих**, вступаючи у дистрибуцію з іменником **ніхота** – назвою сукупності осіб: **А за нею колони – ніхота струнка й легкостопа...** (Є. Маланюк) (у значенні «війська, які легко і швидко пересуваються»). У цьому разі спостерігаємо синекдоху як різновид кількісної метонімії, коли частина вживається замість цілого.

4. **Напівмотивований** композит **різноликий**, що утворений від іменника старослов'янського походження **лик**, означає людей за різними національностями, родом занять та ін.: **Це більше вогнів спалахує праворуч – там, де живуть воєводи й бояри, а далі за ними до Перевесицанської стіни – купці, ремісники княжі й боярські, кузнеці [ковалі] різноликі** (С. Скляренко) [5, Т. 8, с. 568]. Індивідуально-авторський складноньюсуфіксальний дериват **різнопикий** має виражену негативну оцінність і належить до згрубілої лексики, є стилістичним синонімом до узуального **різноликий**, що маркує високий стиль: **Хмара бісів збігла з ліса Різнопіких, стоязких...** (В. Пачовський).

Внутрішні характеристики людини означають **немотивовані** композити, що складають 5 лексико-семантичних підгруп.

1. Складноньюсуфіксальні ад'єктивні деривати, що виражають значення «ставлення до людей» репрезентовані «емоційно позитивними прикметниками – кальками з грецької мови, що утворені на базі прикметниково-іменникового словосполучення «прикметник + іменник **серце**» і корелюють між собою» [2, с. 185]: **добросердий**, **милосердий**, **м'якосердий**, **простосердий**, **щиросердий**, а також антонімічні лексеми **твердосердий** і **жорстокосердий**: **Сестро, сестро милосерда. Дай мені хоч краплю тити!** (А. Малишко); **– Я надто м'якосерда до нього, мені шкода було його покарати як слід** (З. Тулуб); **Читачу тихий, буколічний. Добряго щиросердий мій, Відкинь цей том похмурих мрій. – В нім оргії вир і смуток вічний** (С. Гординський). При творенні таких узуальних складноньюсуфіксальних ад'єктивних дериватів на морфемному шві може відбуватися усичення кінцевих звуків твірної іменникової основи: **добре, м'яке, миле, просте, тверде, чисте, щире серце** [від старосл. **сръдъце, сръдьце**] → **добросерда сестра, милосердий Бог, м'якосерда людина, жорстокосердий кат**. Підкреслено негативну оцінність виражають ІАН **порожньосердий** та **камінносердий** у значенні «позбавлений чуйності, сердечності», синонімічний до узуальних **твердосердий** та **жорстокосердий**: **Порожньосердий вибільшився світ, мов простору запрагло німування...** (В. Стус); **І, знову ставши до двобою з камінносердим хижаком. Брати ідуть рука з рукою Ворожий відбивать погром** (М. Рильський).

До цієї підгрупи відносимо також і синонімічні узуальні деривати, які характеризують ставлення до інших людей, що виявляється у повсякденному спілкуванні. Вони виражають негативну оцінку людини, яка любить дошкуляти словами, говорити дотепно, буває нестриманою у висловах та ін.: **гострозубий, гостроязкий** (утворений на базі ФО **гострий на язик**), **крутоязкий** та композит **злязкий**: **Гострозубий Мар'ян відлякував отців від порога своїми цинічними дотепами** (С. Тудор) [5, Т. 2, с. 145]; **Гостроязкі аспіранти потай підсміювалися над Холодом** (П. Загребельний) [5, Т. 2, с. 146]. **Закордонна сила злязика, що ж ти скажеш нам із-за морів?** (П. Тичина) [5, Т. 3, с. 605].

Композит **гостроперий** («← перо у 2-ох значеннях «знаряддя для писання» і «перен. Уживається як символ письменницького хисту або літературної діяльності кого-небудь» [5, Т. 6, с. 330]), що утворений на базі ФО **гострити/нагострити перо** та **гострий на язик** [7, Т. 1, с. 192-193], набуває переносного значення «той, який дотепно, уїдлимо, саркастично пише», і в українській мові вживається як **немотивований**, означуючи письменників-гумористів, сатириків, журналістів та ін.: **Так навіщо гостроперу братію провокувати?** (з газети «Молодь України» 10.11.1993).

2. Використовуються для внутрішньої характеристики людини композити, що описують знання людини, її розумові здібності, поведінку, Маркерами негативної оцінки є **немотивовані** деривати, що вступають у синонімічні зв'язки й у

СУМ подаються з ремарками «перен.», «розм.», «фам.», «зневажл.» та широко вживаються в описі людини для її характеристики: *дурноверхий, дурноголовий, твердоголовий, твердолобий, пустоголовий, туполобий, тупоголовий, тупорильний*, композити *мідноголовий*, що, крім значення «тупий», має ще й додатковий семантичний відтінок «безглуздо впертий» [5, Т. 4, с. 725], та *вузьколобий* у значенні «той, який не може піднятися вище своїх особистих або класових інтересів; обмежений» [5, Т. 1, с. 785]: *Цить, дурноверха, почують!.. Либонь іде хтось* (С. Васильченко) [5, Т. 2, с. 441]; *Хоч ти й освічена особа, Але, по суті, – твердолоба* (І. Муратов) [5, Т. 10, с. 49] *Ні, я вам скажу, що не всі такі вузьколобі, як ваш кучер* (М. Кропивницький) [5, Т. 1, с. 785]; *А далі згадую ревіння многожерле Тупоголової цареві війни...* (М. Рильський). Мовознавці вважають, що більшість із аналізованих дериватів спрямована на загальний опис розумових здібностей людини, тому переважна частина таких лексем належить до емоційно забарвлених, розмовних [2, с. 186–187]. Характеристика розумових здібностей людини у таких композитах здійснюється на метафоричній основі, коли розмір предмета (*лоба*) сприймається як свідчення інтелекту та розуму людини: (пор. *вузьколобий, вузькочолобий*).

Крім того, вчені зауважили, що лексична сполучуваність композитів (умовно – контекст складних слів) створює свої особливі передумови виникнення переносних значень. З огляду на це, показовим є ряд слів з елементом *-головий*. Найважливіше, зазначає Н. Клименко, – це виникнення нових переносних значень і семантичні розходження, здавалося б, пов'язаних слів (напр., *гостроголовий* і *тупоголовий*), зумовлені різною актуалізацією в словосполученнях компонентів лексичних значень. Словосполучення реалізує одне з багатьох можливих значень полісемічного слова: композит, що з'являється на його основі, закріплює це значення як єдино можливе в межах слова. Саме тому багатозначні морфологічно прості слова, що є антонімами, іноді не стають джерелом виникнення таких самих семантичних зв'язків між композитними словами. Останні існують як словотворчі, а не лексичні синоніми, бо *гостроголовий* асоціюється з прямим значенням прикметника *гострий* у значенні «той, який звужується, витягується на кінці» [5, Т. 2, с. 244] і описує людину з гострою, видовженою головою, а *тупоголовий* – з переносним і відповідає слову *тупий* у значенні «той, який не має достатньої гостроти сприйняття, недостатньо розвинений (про розум, органи чуттів та ін.)» [5, Т. 10, с. 320] та вказує на людину нерозумну, немітливую. Це не означає, що характер зв'язків прямих і переносних значень морфологічно простого слова не може повторюватися у співвідносних із ним композитах. Переносні значення морфологічно простих прикметників часто засвоюються композитами, в яких є співвідносні основи, і створюють в них умови для співіснування прямих і переносних значень [2, с. 238].

ІАН *молочногубий* не співвідноситься з білим кольором (пор. з ІАН *молочноокий* і *молошнозубий*), а утворений на основі метафоричного перенесення і номінує вікові характеристики. Цей ад'єктив семантично мотивується ФО *це материне молоко на губах (рідко коло губів, під вусами) не обсохло (не висохло)* та вживається з приміткою «зневажл.» у значенні «хто-небудь дуже молодий, неповнолітній, недосвідчений та ін.» [7, Т. 1, с. 503] і маркує негативну оцінку: *Замість чубів – кілків блакитний молодий Сорочка з черев'я (із крему й цяяхів виряд), – Молочногубий – поруч з юнкою – розвора Одягся в меч...* (Е. Андіївська).

3. Композити, що означають матеріальні статки людини репрезентовані дериватами *голопузий, голорєбрій* і *голоп'ятій*, що є полісемантичними та стилістично маркованими (вживаються у розмовному мовленні і завжди слугують засобом негативного, зневажливого ставлення) і в 2-ому переносному значенні «те саме, що збіднілий» [5, Т. 2, с. 115] виступають як *немотивовані*, напр.: *Що ж то за пан?... Кажуть..., що то був небазатий шляхтич, з тієї «голопузкої шляхти»...* (П. Мирний) [5, Т. 2, с. 115]; *І голод, що ікластим псом до нас приходив, Безжалісно згризав всіх голорєбрів жебраків* (О. Кохановський).

4. Для опису характеру людини широко використовують *немотивовані* узуальні деривати *короткозорий* та *куцозорий*, що корелюють між собою і вживаються у переносному значенні «нездатний правильно передбачити, розрахувати; недалекоглядний, непроникливий» [5, Т. 4, с. 299; с. 422], напр.: *Радіють куцозорі реставратори історії, тріумфує міщанство* (О. Довженко) [5, Т. 4, с. 422].

Здатність людини потрапляти під чужий вплив характеризує *немотивований* дериват *м'якотілий*. І якщо у 1-ому прямому значенні «з м'яким, повним тілом» [5, Т. 4, с. 838] він номінує людину за зовнішніми характеристиками, то у 2-ому – набуває переносного значення «безвільний, піддатливий» [5, Т. 4, с. 838]: *М'якотілий, схожий характером на покійну сестру свою Настю, він ні в чому не перечив сварливій і діяльній жінці* (Л. Дмитренко) [5, Т. 4, с. 838].

СУМ не фіксує переносного значення узуального деривата *бритоголовий* «з остриженою головою та кремезною старою як у молодого члена злочинного угруповання» [6, с. 69] та *криворукий* у значенні «неумілий, не здатний вправно працювати руками», але приклади сучасного слововживання підтверджують функціонування цих композитів з такими прирощеними смислами: *Перед входом тусувалися справжнісінькі бритоголові «сфінкси» – «батьки, блін, жаху»* («Політика і культура», 2002, № 31); *Виникає ефект «криворукого техніка», коли брак знань спричиняє збої і несправності в системі зв'язку* (І. Бакланов).

Маркерами негативної оцінки є *немотивовані* ІАН, що характеризують психологічні особливості людини й спрямовані на загальний опис поведінки, характеру, вчинків, вдачі та влучно використовуються для характеристики особи, напр.: *Подовгу дивиться вона [Слька] з темряви палисадника на цих упертих крутолобих гравців у доміно* (О. Гончар) (у тому ж значенні, що й узуальне *мідноголовий*): *На іншого, може, образилась би, а тут тільки ляцала та зивалася, коли цупкорукий бригадир з купи дівчат саме її вихапнув лоскотно* (О. Гончар) (у значенні «той, який міцно хапає»).

Різноманітних метафоричних значень набувають *немотивовані* ІАН, що, характеризуючи людину за внутрішніми властивостями, ґрунтуються на композиції незвичайних, часто несумісних за значенням прикметникової та іменникової основ: *холодноокий Лель* (Н. Мориквас) (зі значенням «який не виявляє цікавості, пристрасті, захоплення; байдужий, безпристрасний»), *відсутньолиций я* (С. Йовенко) (зі значенням «який подумки перебуває в іншому місці») та ін.

5. В індивідуально-авторському словотворі виявлені композити, що мотивуються прикметниково-іменниковими словосполученнями зі значенням, де закладено порівняння, зокрема «очі, як зорі» та «очі, як вогонь, полум'я» (в узуальному словотворі композити з відповідним значенням утворилися на основі метафоричної асоціативної мотивації та перифразуються реченням «з чимось як щось» на базі синтагм «I + I», мотивовані іменниково-іменниковим словосполученням, напр., *дубоголовий, огнекрилий, вітроногий* та ін.): *зірчатозорий війн* (← *зірчатий, зірчастий* у значенні «формою схожий на зірку. // Блискучий, іскристий» [5, Т. 3, с. 578]), *зоряноока Пані Тиша* (М. Доленго), *пломіннооки жінки* (Б.-І. Антонич), *огненноброві діви, огненноокий чаклун* (П. Филипович), *вогневооки мулати* (Д. Павличко).

Персоніфікація образів, «оживлення» неживого відбувається, коли ІАН вступають у дистрибуцію з іменниками, що номінують неістот, а саме: 1) рослину та її плоди: *чипкорукий цвіт* (В. Коротич); 2) сукупність дерев: *древньоочоловий ліс* (М. Дубов), *пишноочоловий парк* (М. Бажан); 3) явища природи: *студеноока мряка* (М. Вівчарук); 4) пори року та доби:

журнолика осінь, хмурочола зима (В. Сосюра), *мрійнолиця весна, ніжнозорий день* (Т. Осьмачка); 5) вогонь: *буйноголові юності вогні* (М. Нагнибіда); 6) астрономічні об'єкти: *тихоокий місяченько* (П. Тичина); 7) територію: *веселозора сторона* (А. Малишко); 8) міста: *гордоchoле місто* (М. Бажан); 9) будівлі та їх частини: *пекельнозорий паркан* (В. Стус), *сталеворукий міст* (М. Бажан); 10) транспортні засоби та їх частини: *хуткорукий мотор* (М. Семенко), *кволодуні ешелони* (М. Бриних); 11) абстрактні поняття: *порожньоока смерть* (П. Велесик), *хисткорука доля* (В. Ярмолюк), *солодко-вуста жага* (В. Ярмолюк); 12) с: *дзвінконогий регіт* (В. Коротич), *пружнотіле слово* (В. Стус).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Здійснений аналіз складнонульсуфіксальних ад'єктивних дериватів із першим прикметниковим компонентом та другим іменниковим компонентом з семою «соматичне поняття» на означення внутрішньої характеристики людини виявив такі тенденції: серед композитів досліджуваної лексико-семантичної групи активно функціонують напівмотивовані й немотивовані композити, мотивовані – представлені лексеми лише однієї підгрупи. Нульсуфіксальні ад'єктивні композити досліджуваної лексико-словотвірної групи мають широку сполучуваність і однаково активно реалізують свої прямі та переносні значення. Семантика перших основ, передаваних першим неколірним компонентом, в індивідуально-авторському словотворі значно ширша порівняно з відповідними узуальними дериватами. Серед узуальних складнонульсуфіксальних дериватів досліджуваної лексико-словотвірної групи трапляються композити з пейоративним значенням, які завжди є маркерами негативної оцінності та зневажливого ставлення і мають розмовний характер. Значна кількість нульсуфіксальних дериватів, уступаючи в дистрибуцію з іменниками-абстрактними назвами, а також такими, що номінують явища природи, топонімі назви тощо, реалізують нове переносне образне значення – «оживлення» неживого, набуваючи в кожному разі різних значенневих відтінків, поповнюючи тим самим корпус епітетів. Таким чином, нульовий афікс сприяє збагаченню образної системи поетичної мови яскравими композитними утвореннями, що є носіями не лише нової семантичної ідеї, а й особливої художньої виразності. В перспективі передбачено розглянути складнонульсуфіксальні ад'єктиви, утворені на базі прикметниково-іменникового сполучення, препозиційним компонентом яких є прикметники неколірної семантики, а постпозиційним компонентом виступають іменники за віднесенням до людини, що мають назву несоматичного поняття антропонімічного (голос, дух, сльози) і неантропонімічного (сила, вага) характеру.

Література:

1. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1972. – С. 367–395.
2. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко – К. : Наук. думка, 1984. – 251 с.
3. Mizina O. Structural-semantic and functional-stylistic properties of complex zero-suffix adjectives with the meaning of the person's external characteristics in the modern ukrainian language/ O. Mizina // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія. – Маріуполь : МДУ, 2016. – Вип. 14. – С. 95–103.
4. Мізіна О. І. Тенденції розвитку системи індивідуально-авторських композитів (на матеріалі ад'єктивних складнонульсуфіксальних дериватів з першим колірним компонентом) / О. І. Мізіна // Вісник Дніпроп. ун-ту. Серія «Мовознавство». – № 11. – Т. 19. / [відп. ред. Т. С. Пристайко]. – Дніпропетровськ : Вид. ДДУ, 2011. – Вип. 17. – т. 2. – С. 105–114.
5. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
6. Ставицька Леся. Український жаргон : [словник] : близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
7. Фразеологічний словник української мови [укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.] – К. : Наук. думка, 1999. – Т. I. – 528 с.; Т. II. – 984 с.

УДК 811.161.2'27:811.111:070

У. В. Науменко,

Дрогобицький державний університет ім. І. Франка, Інститут іноземних мов, м. Дрогобич

ВЖИВАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ ЗМІ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

У статті описано основні причини та види запозичень з англійської мови. Також проаналізовано запозичення у сфері масової комунікації та вплив, який здійснюється через ЗМІ у полікультурному просторі при вживанні англіцизмів.

Ключові слова: вживання англіцизмів, вплив запозичень, засоби масової інформації.

USING ENGLISH BORROWINGS THROUGH MASS MEDIA IN MULTICULTURAL SPACE

The paper briefly describes the main causes and types of loans in English language. Also borrowings in mass communication are analyzed and the impact done through mass media in multicultural space using English borrowings.

Key words: anglicism usage, English borrowings influence, mass media.

УПОТРЕБЛЕНИЕ АНГЛИЦИЗМОВ СМІ В ПОЛИКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье описаны основные причины и виды заимствований из английского языка. Также проанализированы заимствования в сфере массовой коммуникации и воздействие, которое осуществляется через СМІ в поликультурном пространстве при употреблении англицизмов.

Ключевые слова: употребление англицизмов, влияние заимствований, средства массовой информации.

У сучасному світі можна спостерігати швидкий та безперервний розвиток інформаційних технологій. Щодня вдосконалюються способи та методи подачі інформації, для того щоб більше зацікавити аудиторію, щоб виділитись на фоні численних інформаційних повідомлень.

Засоби масової інформації стали головним інструментом для поширення повідомлень, що впливають на суспільну свідомість. Засоби масової комунікації сьогодні представляють собою систему неформальної освіти і вельми суттєво впливають на засвоєння людьми різного віку широкого спектру соціальних норм та на формування ціннісних орієнтацій особистості.